

scores. *Journal of Reading*, 13, 193–198.

Rice, J. G. W. (1980). *The selection of social studies textbooks for the elementary school*. Unpublished doctoral dissertation, Texas A&M University.

Rice, G., & Rice, G. H. (1982). A selection guide for elementary social studies textbooks. *The Social Studies*, 73, 61–67.

Ruddell, M. R. (2005). *Teaching content reading and writing* (4th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Sammons, R. B., & Davey, B. (1994). Assessing students' skills in using textbooks: The Textbook Awareness and Performance Profile (TAPP). *Journal of Reading*, 37, 280–286.

Schallert, D. L. (1980). The role of illustrations in reading comprehension. In R. J. Spiro, B. C. Bruce, & W. F. Brewer (Eds.), *Theoretical issues in reading comprehension: Perspectives from cognitive psychology, linguistics, artificial intelligence, and education* (pp. 503–524). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Taylor, W. L. (1953). Cloze procedure: A new tool for measuring readability. *Journalism Quarterly*, 30, 415–433.

Woodward, A. (1986). *Photographs in textbooks: More than pretty pictures?* (Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association). San Francisco, CA. (ERIC Document Reproduction Service No.276405)

Woodward, A., Elliot, D. L., & Nagel, K. C. (1986). Beyond textbooks in elementary social studies. *Social Education*, 50(1), 50–53.

Kırım'ın Karasu Kazası'nda Bulunan Ticari Mekanlar ve Vakıf Eserleri, 1683–1744 (Şer'iyye Sicillerine Göre)¹

Nuri KAVAK*

Özet

Karasu kazası, Rus işgali esnasında ve sonrasında büyük bir tahribata uğramıştır. Bu tahribat sonrası ortaya çıkan genel manzara dahilinde, geçmişe dair bütün eserlerin yok edilerek günümüze ulaşamadığı görülmektedir. Bugün yok olan bu eserlerin varlığını, Kırım Hanlığı Şer'iyye Sicilleri vasıtası ile ortaya çıkarma fırsatı doğmuştur. Nitekim Karasu kazasına ait 25, 33, 47 ve 65 numaralı dört adet Şer'iyye Sicili'nin incelenmesi sonucunda bir takım verilere ulaşılarak, kazanın fiziki yapısına dair birçok bilgi elde edilebilmiştir. Ortaya çıkarılan bilgiler vasıtasıyla, kazada bir çok mekan ve müessesenin var olup çeşitli hizmetler ürettiğine dair veriler tespit edilmiştir. Günümüz Karasubazar'ında ise, sadece Sefer Gazi Ağa Hanı'nın bir kısım duvar harabeleri bulunmaktadır. Bu durum değerlendirildiğinde, çalışmamız ile bugüne ulaşamamış ama geçmişte var olan fiziki yapıya dair eserler ortaya çıkarılarak büyük bir eksiklik doldurulmuş olacaktır. Araştırmamızda sivil ve kamuya ait ya da vakıf yoluyla kurulup işletilen yapı ve müesseselerin sicillerde yer aldığı nispetle hepsine yer verilmiştir. Siciller vasıtasıyla yapıların adları ile satış sözleşmelerindeki özellikleri tek tek sayılarak birçok mimari yapının varlığı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım Hanlığı, Şer'iyye Sicili, Kaza, Vakıf.

The Commercial Places and teh Vaqf Buildings in the District of Karasu in Crimea, 1683–1744 (In Religious Court Records)

Abstract

The district of Karasu has been greatly destructed during the Russian invasion and so many historical places were also ruined by the Russians. Today, we can follow the traces of these places and monumental buildings via the religious court records of Crimean Khanete and it could have been obtained sufficient data, deriving from the records numbered as 25, 33, 47 and 65 about the physical appearances of the district. It can be seen that there was numerous buildings which fulfill so many activities but the ruins of the wall of Sefer Gazi Ağa Hanı are only present in today's Karasubazar. That is to say, so many places which could not reach to the contemporary times, can be realized by means of our study. It can be said that all places belong to the private possession or state ownership can be mentioned in this study. So many architectural aspects of the buildings had been put into day-light.

Keywords: Crimean Khanete, Religious Court Records, District, Waqf.

Giriş

Araştırmamızın sınırlarını, Karasu kazasına ait olan sicillerin 61 yıllık süreci oluşturmaktadır (1683–1744). Hedefimiz ise birinci elden kaynaklar olması münasebetiyle sicillerden elde ettiğimiz veriler ışığında, Karasu kazasının kültürel tarihinin bir kısmını oluşturan fiziki mekanları ortaya çıkarmaktır. Böylece günümüze ulaşamamış ama bir zamanlar var olduğunu bildiğimiz eserleri gün yüzüne çıkararak önemli bir boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Öte yandan Karasu kazası, Kırım’ın meşhur bir kaç yerleşim yerinden birisi olup, nüfusu, jeo-politik konumu ve ticari potansiyeli ile hızla büyüyen bir merkez olma hüviyetini hanlık döneminde sürdürmeyi başaran bir yer olmuştur. Kaza, hanlık döneminde önemini koruduğu gibi günümüzde de Kırım Tatarları’nın en yoğun olarak yaşadığı bir yerleşim yeridir. Buna karşılık Kırım Tatarları’na ait günümüze gelebilmiş tek bir eserin bulunmaması dramatik bir gelişmedir. Nitekim II. Uluslar Arası Türkoloji Kongresi’nde, Bahçesaray Müzesi sorumlusu Safiye EMİNOVA, çıkaracakları katalogda Karasubazar’a ait mimari eserlerin neler olduğunu bilemediklerini ve bu konuda yardıma ihtiyaçları olduğunu ifade etmişlerdir. Bu alanda ortaya çıkan eksikliğin doldurulması amacıyla siciller üzerinde yaptığımız çalışmalar sonucunda bir çok fiziki yapı ve mekan tespit edilerek gün yüzüne çıkarılmıştır. Karasu kazasında klasik idari yapı ve yapılanma inşasından önce; ticari, dini ve sosyal müesseselerin ortaya çıktığı görülmektedir. Karasu bir yerleşim yeri olarak Türk-İslâm kültürünün bir sentezi olarak yoğrulmuş ve de kazada ilk olarak cami, pazar, han ve hamam gibi bina ve işletmeler temel unsur olarak inşa edilmişlerdir. Nitekim bu mekanlarda doğan münasebetler ile desteklenen bir sosyal ortam ve sonrasında da fiziki bir yapılanma ve yerleşim meydana gelmiştir. Araştırmamızda kullanılan Şer’iyye Sicilleri’ne ait kaynak gösterimleri ise: K.Ş.S.: Karasu Şer’iyye Sicili, 25 : Cilt numarası, 75b: Varak numarası ile varakın b yüzü, 806: hüküm numarasını kısaltılmış olarak göstermektedir.

Ticari Mekanlar

Karasu, Kefe’den Akmescit’e ulaşan işlek bir karayolu üzerindedir. Karasu bu karayolu vasıtası ile hem Kırım’ın diğer vilayetlerine, hem de Kafkasya’ya doğru açılma imkânı bulmuştur. Bu durum ekonomik, idari, kültürel ve sosyal açılarından gelişip değişmesini sağlamıştır. Nitekim Karasu Kefe’ye 75 km., Eskikırım ve Akmescit’e ise 47 km.’lik bir uzaklıktadır.

Karasu’nun coğrafi konumunun doğurduğu ekonomik faydalar, birçok insanın başka memleketlerden gelerek bölgeye yerleşmesine neden olmuştur. Bu nedenden ötürü gerek Kırım’ın diğer vilayetlerinden gerek Anadolu’nun değişik şehirlerinden ve gerekse de Kafkasya’dan yerleşmek üzere insanların geldiği görülmektedir. Ticaretin gelişmiş olması ve de sürekli gelişmesine uygun bir jeo-stratejik konumun bulunması ticari mekanların hem çeşidini hem de sayısını arttırmıştır. Sicillerde yer alan gerek ticari mekanlar gerekse de üretim faaliyeti yapan işletmelerin bulunduğu yerler tespit edilerek -sicillerdeki bilgilerin müsaade ettiği ölçüde- özellikleri ile beraber aktarılmışlardır.

Çarşı, Pazar ve Arasta Yerleri

Yerleşim yerlerinde herkesin yolunun kesiştiği, ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla vardığı, merkezi yerdeki alış-verişin yapıldığı yerlere çarşı ve pazar denilmektedir. Eğer üstü kapalı dükkan şeklinde organize olmuşsa “Çarşı”, aksi takdirde yani üstü açıkta “Pazar” ismini alan ticari eylem merkezleridir (Pakalın, 1993, 330).

Çarşı denilen merkezlerde bir çok dükkan yeri bir arada bulunmaktadır. Bunlar genelde uğraş verdikleri belli başlı meslek gruplarına hitap eder nitelikte idiler. Yani ne gibi mamül ürün elde ediliyor veya satılıyor ise ismini o üründen almaktadırlar. Ancak belli ürünlerin ya da meslek kollarının isim olarak seçilmesinin yanı sıra, değişik ticari ürünler satan dükkanlar da çarşıda yer almaktadır. İsminde herhangi

bir ticari metaya dair atıfta bulunulmayan çarşılar da vardır. Nitekim eski, yeni veya şeklinden dolayı bir isim aldığı gibi, çarşuyu yapan şahsın adıyla anılan örnekler de karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1. Sicillerde Adı Geçen Çarşı İsimleri

Sıra No	Çarşı İsimleri
1	Eş-şeyh Abdulaziz Çarşısı (K.Ş.S., 25-75b-806.)
2	Gürhancılar Çarşısı(K.Ş.S., 33-53b-513.)
3	Cami'î Kebir'de bulunan Eski Çarşı (K.Ş.S., 65-22b-89.)
4	Kalpakistanlar Çarşısı(K.Ş.S., 47-22b-146.)
5	Kuyumcular(K.Ş.S., 47-89a-654.)
6	Eğerciler(K.Ş.S., 47-89a-654.)
7	Körükçüler(K.Ş.S., 47-83a-601.)

Görüldüğü üzere çarşı yerlerinin ekserisi satılan veya üretilen mal ile alakalıdır. Çarşı yerlerindeki dükkanlar ile ilgili sağlıklı net bilgiler bulunmamakla birlikte, birçok tereke ya da alım-satım belgelerinde, çarşı yerindeki, diye bahsedilen dükkanlardan söz edilmektedir. Üstelik bu tür kayıtlar da gayr-i müslimlere ait dükkanların olduğuna dair hükümlere de rastlanılmıştır(K.Ş.S., 47-22b-146.). Ayrıca bir miras dökümünde, sadece Şor Pazarı'nda yer alan dört dükkanın 20.000 akça ve diğer 13 dükkanın da 70.000 akça değer ile kaydedildiği görülmektedir(K.Ş.S., 33-64a-582.).

Pazar ise üstü açık, belli günlerde ticari faaliyetlerin yoğun olduğu yerlerdir. Pazar isimleri de genelde satılan ticari emtia ile alakalıdır. İncelediğimiz dönem sonrası Karasu'ya ait kaydedilen seyahat notlarından edindiğimiz bilgiler ışığında, çok büyük bir "Mısır Pazarı"nın olduğu görülmektedir. Notlarda adeta bütün ülkenin buğday, çavdar, mısır ve arpa fiyatlarının burada belirlendiği aktarılmıştır (By A Lady, 1855: 87). Bu durum Karasu pazarının bize ne denli piyasa yapıcı bir büyüklükte olduğunun ispatıdır. Pazarların yerleri sabit olmakla birlikte, ne sayıda bir esnaf veya alış-veriş yapan tüccarın bulunduğu ile ürün çeşitlemesi üzerine elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 2. Sicillerde Adı Geçen Pazar İsimleri

Sıra No	Pazar İsimleri
1	At Pazarı(K.Ş.S., 47-45b-307.)
2	Davar Pazarı(K.Ş.S., 25-110b-111.)
3	Şor Pazarı(K.Ş.S., 33-64a-582.)

Tablo 2'de aktarıldığı üzere ilk iki sırada yer alan Pazar türü hayvancılığın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Hemen hemen klasik her yerleşim yerinde bu tür bir alış-veriş yerinin bulunması mümkündür. Fakat diğeri yani Şor Pazarı ise, bir mahalleden veya meşhur bir camiden ismini almış olmalıdır. Diğer yandan çarşı ve pazar yerlerine ilave olarak, Eskiçiler Sırası (K.Ş.S., 25-99a-994.) ve Keresteciler(K.Ş.S., 47-83a-601.) diye ne amaçla kuruldukları isimlerinden anlaşılan ticari merkezlerin de çeşitli sicil örneklerinde yer aldığı görülmektedir.

Yine bunların dışında elimizdeki bir belgede, Muharrem Ağa Harası'nda vaki bir dükkanın ve içindeki aletlerin satışından söz edilmektedir. Mal sahibi Kalıpçı Ali'nin oğlu Mehmed, babasının adı geçen malları kendisine verdiğini ve bundan dolayı mirastan çıkarılmasını talep etmiştir. Mahkemede şahitler,

babasının bu malları Mehmed'e bıraktığını beyan etmeleri üzerine malların kime ait olduğu ile ilgili sorun çözülmüştür(K.Ş.S., 47-23a-149.). Lakin bu sorundan ziyade bahsi geçen hara, at yetiştirilen bir yer olmasına karşılık, burada dükkanın bulunması dikkatimizi çekmiştir.

Diğer yandan ticari bir eylem yeri olan “Arasta” ise, üstü örtülü veya dükkanlarının önü saçaklı çarşılar eskiden verilen bir isimdir(Pakalın, 1983: 64–65). Genelde belli bir esnafı bir yerde toplayan çarşı benzeri ticari yerdir. Karasu kazası sicillerinde de zaman zaman arastadaki dükkanlardan bahsedilmektedir. Genelde dükkan satışı olarak karşımıza çıktığından dolayı, içindeki bütün faaliyetleri veya dükkan sayısı bilinmemektedir(K.Ş.S., 25-65a-700, 65-15a-55, 47-24a-157.). Yine de bazı kayıtlarda arasta içerisinde, kahvehane, çörekçi dükkanı, berber dükkanı ve sadece dükkan(K.Ş.S., 47-24a-157.) diye alım-satım konu olan gayr-i menkullerin bulunduğu görülmektedir.

Han ve Bedesten

Karasu kazasında han ve bedesten gibi yerlerin bulunması, çok yönlü ticaretin olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim bunlar, iç ticaretten ziyade dışarıdaki diğer vilayetlerle ya da başka ülkelerden gelen tüccarlarla ilişki kurulduğunu ispatlayan merkezlerdir. Karasu kazasının ticari bir yol üzerinde bulunması, bu tür yerlerin çok fazla inşa edilmesine neden olmuştur. Yerli ve yabancı tüccarların buluşarak canlı bir alış-verişin yapıldığını ispat eden mekanlar olduğu söylenebilir. Hatta bir tane bile hanın bulunması, bu tür bir ticaretin varlığını ispat etmeye yetmektedir (Faroqhi, 1994. 36–37).

Hanlar

Genelde bir başka yerde ticari amaçlı bulunan kimselere, barınma ve diğer ihtiyaçlarının giderilmesi maksadıyla hizmet veren yerlere han denir.

Karasu kazası sicil kayıtlarında 11 adet han ismi yer almaktadır. Bu hanlardan ikisi hakkında bilgi sahibiyiz, diğerleri ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Yine 1660 yılında Karasu kazasını gezip gören Evliya Çelebi'nin gözlemleri, han konusundaki en önemli kaynağı oluşturmaktadır. Evliya Çelebi sekiz büyük hanın kazada yer aldığını yazmaktadır (Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli; 2003: 246). XVIII. yüzyılda kazayı gezen Pallas'a göre ise 20 han bulunmaktadır (Fisher, 1978: 22). Evliya Çelebi ile olan aradaki rakamsal farklılığın sebebini, zaman farkına veyahut küçük hanların dikkate alınmamış olabileceğine bağlamak en mantıklı iddia olarak görülmektedir.

Tablo 3. Sicillerde Adı Geçen Han İsimleri

Sıra No	Han İsimleri
1	El-hac Ahmed Hanı(K.Ş.S., 25-94b-963.)
2	Feyzullah Hanı(K.Ş.S., 25-40b-415.)
3	Mehemmed Mirza Hanı(K.Ş.S., 25-9a-90.)
4	Hacıgeldi Hanı(K.Ş.S., 25-7a-63.)
5	Kayalı Hanı(K.Ş.S., 25-58b-596.)
6	Çakmak Atalık Hanı(K.Ş.S., 33-13b-98.)
7	Emir Ali Efendi En-nâkib Hanı(K.Ş.S., 25-82a-866.)
8	Boşnak Hanı(K.Ş.S., 47-87a-631.)
9	Tekçi Hanı(K.Ş.S., 47-83a-601.)
10	Sefer Gazi Ağa Hanı(K.Ş.S., 25-68b-737.)
11	Şirin Beğ Hanı(K.Ş.S., 25-65a-700.)

Tabloda yer alan hanlardan en büyükleri olan iki tanesi hakkında elimizde bir takım bilgiler bulunmaktadır. Buna göre:

Sefer Gazi Ağa Hanı: Sefer Gazi Akay, Han Ağası veya en büyük vezirlik (Osmanlı Devleti'nde Vezir-i Azâm) makamında bulunmuş önemli bir şahsiyettir. Hanın kapısı üzerine kazınmış olan tarihi 1065 (1654-55)'dir (Dlujnevskaya,-Kırımlı, Vasilyev, 2006:257).

Karasu kazasının çarşısı içinde yer alır. Adeta kale görünümünde olan han çepeçevre 400 adımdır. Taştan yapılmış bu binanın iki demir kapısı vardır. Ayrıca dört tarafı mazgal deliklidir ve her bir köşesinde büyük güvenlik kuleleri de mevcuttur. Hanın içinde içme suyu olup, toplam 120 adet odası bulunmaktadır. Odalar birbirine girişli ya da üst üste katlı olarak tanzim edilmiştir. Bunlara ilave olarak han içerisinde minaresiz bir de cami yer almaktadır. Evliya Çelebi'nin tabiri ile yedi iklimin zengin tacirleri bu handa oturmuşlardır (Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli; 2003: 246).

İncelediğimiz döneme ait Sefer Gazi Ağa Hanı ile ilgili elimizdeki bir kayıt ise, handa yaşanan problemlerden birini aktarması açısından ilgi çekicidir. Kayıtta, hanın temizliği hususuna dikkat çekilerek hancıdan izinsiz at bağlanmaması gerektiği vurgulanmıştır. Eğer izin alınıp at bağlanmışsa, atın pisliğinin temizlenmesi gerektiği aksi takdirde kirletenlere şahit olunursa gereğinin yapılacağı tembihleniyordu (K.Ş.S., 33-2a-5.).

Şirin Beğ Hanı: Şirin Bey Hanı'nın Sefer Gazi Ağa Hanı'na benzediğini birçok kaynak belirtmektedir. Sadece ondan farkının biraz daha küçük olduğu şeklindedir. Yine demir kapıya sahip han olarak yalnızca ikisinin örnek olduğu, diğerlerinde ise demir kapının bulunmadığı görülmektedir (Agat, Mayıs-Haziran 1970: 9). Ayrıca Şirin kabilesinin bölge üzerindeki gücü düşünüldüğünde, bu hanın Sefer Gazi Ağa Hanı'ndan sonra en prestijli yer olması gayet normaldir.

Bedestenler

Bedesten, kelime anlamı olarak kısaca üstü kapalı çarşıdır (Pakalın, 1993: 187-191). Nitekim zamanla değerli kumaş ve eşya satılan çarşıya bezazistan veyahut bedesten ismi verilmiştir. Bedesten birçok kapıdan girilen, çeşitli çarşıların bir mekânda toplandığı yerlerdir. İçlerinde çeşmesi hatta mescitleri bile yer almaktadır. Öte yandan sokaklar şeklinde planlanan karşılıklı dükkan sıralarının üzerleri, tonoz ile kubbeyle örtülmüş ve üzerleri çinko ile kaplanmıştır. Her dükkanın üzerindeki aydınlatma ve havalandırma pencereleri sayesinde böylesine büyük bir ticari mekân, sağlıklı bir şekilde faaliyette tutulabilmiştir.

İncelediğimiz döneme ait kayıtlarda iki adet bezazistan kaydı bulunmaktadır. Bunlardan birisi Taymas Mirza Bezazistan'ı (K.Ş.S., 25-112b-1134.), diğeri ise, bir mahkeme kaydında yer alan sadece bezazistan olarak kaydedilmiş bir mekandır. Nitekim sözü edilen yerin sakinleri, kendi aralarında kethüda seçimi yaparak sonucu mahkemeye gelerek kaydettirmişlerdir (K.Ş.S., 25-7a-61.). Evliya Çelebi'nin kayıtlarında ise bedesten ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu durumun ne sebepten kaynaklandığını söylemek çok zordur.

Değirmenler

Ticari olması hasebiyle bu bölüme eklediğimiz değirmenler, Karasu için önemli bir yere sahiptir. Karasu kazasındaki birçok su kaynağının olması değirmencilik gelişmesindeki en temel faktördür. Değirmen, gerek değer olarak en yüksek fiyata satılan gayrimenkul çeşidi olup ve gerekse de yapımı özel bir ustalık gerektirmektedir. İncelediğimiz kayıtlar arasında yer alan bir değirmen hissesi satışına dair dava da 1875 guruşluk bir rakam kadıyla bildirilmiştir (K.Ş.S., 47-41a-276). Bu rakam sayılabilecek birçok gayrimenkuller içerisinde değirmenlerin en yüksek değerde olanlardan birisi olduğunu ispat etmektedir. Evliya Çelebi 1660'lı Karasu kazası ile ilgili notları arasında, Karasu adındaki akarsuyun üzerinde yüzden fazla değirmenin olduğundan bahsetmektedir (Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli; 2003: 413). Bu durum ticari ve ekonomik hayatın ne denli büyük ve gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca insanların temel besin maddesi olan unun elde edilmesi için 100'den fazla değirmenin bulunması demek, unun veya diğer mamüllerin ticari bir meta olarak üretildiği anlamına gelmektedir. Sadece insanların kendi ihtiyacını karşılamak amacıyla olmayıp bundan başka daha fazla mal ederek ticaretini de yaptıklarını ispat etmektedir.

Vakıf Eserleri

Vakıf müessesesi, İslâm devletlerinin içtimai hayatlarında çok önemli rol oynamıştır. Bu açıdan Kırım Hanlığı'nın, sosyal, kültürel, iktisadi ve hatta siyasi hayatında da büyük bir yer tuttıkları görülmektedir. Nitekim kamu hizmeti niteliğinde olan birçok hizmet, bu anlayış ve müesseseler vasıtasıyla çözümlenmiştir. Nitekim cami, medrese, mescit, çeşme, yol vb. gibi imar ve hizmet kurumlarının inşası ile işletilmesi başlıca üretilen büyük hizmetlerden bir kısmıdır. Konumuzla ilgili olması hasebiyle, vakıf tarzında ortaya çıkan mimari mekanlar üzerinde, ne tür amaç ve hizmet için, ne isim altında inşa edildiklerine dair sicillere yansıyan bütün veriler tespit edilmiştir.

Camiler

Bir yerleşim yerinin ve yerleşim yerindeki mahallelerin oluşumunu temin eden en önemli yapı camilerdir. Cami, insanların en temel ihtiyaçlarından birisi olan ibadet etme gereksiniminin yerine getirilmesini sağlayan mekândır. Sosyalleşme anlamında insanları buluşturup kaynaştıran, samimi duyguların yaşandığı, güvenin hissedildiği toplanma yerleridir. İnsanların birbirlerini daha iyi tanıma ve birbirlerine olan bağlılıklarını artırmaları açısından önemli bir sosyal ortamı hazırlayan merkezlerdir. Diğer taraftan camilerin yapımı, onarımı, sağlıklı bir hizmet üretmeleri ile çalışan personelin giderlerinin karşılanması önemli bir husustur. Bu noktada ortaya çıkan tüm maddi meseleler vakıflar vasıtası ile çözümlenmiştir. Nitekim vakıfların kuruluş gayelerinden birisi de, cami gibi dini yapıların inşası ve hizmet edebilmelerini sağlamaktır.

Öte yandan Karasu kazasında Evliya Çelebi'nin seyahatnamesine göre 28 adet cami bulunmaktadır. Bunlardan beşi Cuma camisidir. Yine camilerin kiremit örtülü çatıları ile taş minareleri bulunduğu kaydedilmiştir. Ayrıca Evliya Çelebi, Karasu halkının namaz kılıp, Allah'tan korktuğuna da vurgu yapmıştır (Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli; 2003: 413). Bunlara ilave olarak bir başka seyyah ise, toplam 23 adet cami olduğundan bahsetmiştir (Fisher, 1978: 22). Ayrıca Kırım Hanı II. Mengli Geray'ın (1724–1730 ve 1737–1739), Karasu'da iki şerefeli ve minareli bir cami ile Halveti tarikatına ait bir tekkeyi de inşa ettirdiği bilinmektedir (Halim Giray, 1327: 167). Sicillerde en çok Cami'i Kebir ile Şor Camii isimlerinden söz edilmektedir. Aşağıdaki tabloda isimleri görüldüğü üzere 12 adet cami olup, camiler de ait oldukları mahallenin ismini taşımaktadırlar.

Tablo 4. Sicillerde Adı Geçen Cami İsimleri

Sıra No	Cami İsimleri
1	El-hac Şaban Cami (K.Ş.S., 25-60a-631.)
2	Receb Efendi Cami (K.Ş.S., 25-53b-536.)
3	Hasan Efendi Cami (K.Ş.S., 65-16b-58.)
4	Sadık Efendi Cami (K.Ş.S., 25-60a-631.)
5	Kurban Ali Efendi Cami (K.Ş.S., 65-35b-173.)
6	Eş-şeyh Abdulveli Efendi Cami (K.Ş.S., 25-97b-978.)
7	Cami'i Kebir (K.Ş.S., 25-87b-902.)
8	Hüseyin Beğ Cami (K.Ş.S., 25-82a-866.)
9	Argın Bahadır Şah Beğ Cami (K.Ş.S., 25-60b-635.)
10	Ali Efendi Cami (K.Ş.S., 25-42a-424.)
11	Cami-i Kıbtî (K.Ş.S., 25-118b-1194.)
12	Şor Cami (K.Ş.S., 25-63b-680.)

Mescidler

Camiden küçük ibadet edilen mekâna mescid denilmektedir. Sözlük anlamı secde edilen, namaz kılınan yer manasına gelmektedir. Mescid büyük camilerin olmadığı mahalle aralarında yer alır ve genelde ahşap veya dolma olduklarından dolayı, özel bir mimari tarzları bulunmaktadır (Pakalın, 1993: 438).

Şer’iyye Sicillerindeki pek çok belgede mescitlerden söz edilmektedir. Örneğin aşağıdaki tabloda da yer aldığı üzere Mehemed Mirza’ya ait olan mescid, Mehemed Mirza tarafından yaptırılmış olup yaşaması için de 220 akçalık bir vakıf oluşturulmuştur. Mescitler genelde ait oldukları mahallelerin isimlerini aldıkları gibi mahallenin en uç noktalarına kadar nüfuz ettiklerinden dolayı mahalle halkı ile olan bağları güçlüdür. Mahallede yaşayanların da bir araya gelebildikleri, hemen evlerinin yanı başında bulunan mekanlar olarak mescitleri algılamışlardır.

Tablo 5. Sicillerde adı geçen mescid isimleri

Sıra No	Mescid İsimleri
1	Eş-şeyh Receb Efendi Mescidi (K.Ş.S., 25-60a-631.)
2	El-hac Ali Ağa Mescidi (K.Ş.S., 25-91a-933.)
3	Çorum Mescidi (K.Ş.S., 25-74a-790.)
4	El-hac Bünyad Mescidi (K.Ş.S., 25-40b-415.)
5	Mescid-i Kıbtıyan (K.Ş.S., 25-106b-1058)
6	El-hac Murad Mahallesi Mescidi (K.Ş.S., 33-94b-852.)
7	Tahta Mescid (K.Ş.S., 65-10a-50.)
8	Mehemed Mirza Mescidi (K.Ş.S., 47-84a-610.)

Medreseler ve Mektepler

İslâm ülkelerinde ders okutulan veya talebenin oturup ders okuduğu yere “medrese” denilmektedir. İlk olarak Anadolu’da, Selçukilerle başlayan medrese yapma geleneği, Osmanlı Devleti ile mükemmelliğe ulaşmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti medreselerinden yetişen âlimlerle, Kırım medreselerinde yetişenlerin her iki memlekette de hizmet ettikleri görülmektedir. Bu durum eğitim alanında karşılıklı etkileşimin sürekli olduğu anlamına gelmektedir.

Diğer yandan Karasu kazası sicilleri içerisinde dört adet medrese ismi zikredilmiştir. Bu medreselerin kuruluşları, mimari tarzı ile eğitim ve öğretimi hakkında bilgi elde edilememiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde de medreseler ile ilgili ayrıntılı bir bilgi verilmemiştir. Sadece Karasu’da beş medresenin olduğu seyahat notları arasında görülmektedir (Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zilli; 2003: 246).

Tablo 6. Sicillerde Adı Geçen Medrese İsimleri

Sıra No	Medrese İsimleri
1	El-hac Sübhan Kulu Gazi Ağa Medresesi (K.Ş.S., 25-107a-1065.)
2	Kaya Medresesi (K.Ş.S.,25-112a-1127.)
3	Mehemed Efendi Medresesi (K.Ş.S., 65-29a-131.)
4	Receb Efendi Medresesi (K.Ş.S., 65-11a-51.)

Mektepler ise, öğrenciye ilk tahsili vermek ve dinini öğretmek amacıyla kurulmuşlardır. Genelde camilerin bitişiğinde inşa edilirdi. Zaman zaman da cami odalarından biri veya son cemaat yeri bu iş için kullanılmaktaydı. Eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütenler ise cami görevlileri idi. Bu mektepleri bitirenler daha fazla okumak isterlerse, buradan çıkıp medreselere dahil olurlardı (Pakalın, 1993: 436–437).

Kazada hemen hemen her mahallede bir caminin bulunduğunu varsaydığımızda, kazanın her köşesinde bir

mektebin olduğunu iddia edebiliriz. İncelediğimiz döneme ait sicil kayıtları içerisinde bir tane özellikle “mektephane” diye bahsedilen bir kayıt görülmektedir. Mektephane kaydı başka bir hükümde, “Çorum mahallesi mektephanesi” ismiyle tekrar karşımıza çıkmıştır (K.Ş.S., 33-65b-588.). Ayrıca bu mektebe gelir olması hasebiyle, el-hac Mehemed Ağa vakfından günlük üç akça ayrılması kararlaştırılmıştır (K.Ş.S., 33-65-587-588.). Mahalle isminin ön planda tutulması diğer mahallelerde de benzer mekteplerin olabileceği anlamına gelmektedir. Nitekim Evliya Çelebi’nin, seyahatnamesinde sekiz adet sıbyan mektebinin yer aldığı kaydedilmiştir (Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllı; 2003: 246).

Hamamlar

Hamam kelime olarak ısıtan, ısıtmak veya sıcak olmak manalarına gelir. Vücut temizliği, sıhhat kaynağı olduğu gibi, İslâmiyet’te de bütün ibadetlerin ilk şartıdır (Ülgen, 1997: 174.). Türk hamamları, inşa eden şahsın zevkine göre birçok teferruata sahiptir. Genelde dıştan görünüşü sade ama içeride birçok san’at inceliği taşıyan ayrıntılara ulaşılmaktadır. Hamamda sıcaklığın temini ve sürekli temiz, akar ve hem sıcak hem de soğuk suyun sağlanması önemli bir husustur.

Yine Evliya Çelebi’nin Karasu ile ilgili notları arasında dört adet hamamın olduğu görülmektedir. Bunlardan bir tanesi Taymas Mirza Hamamı’dır. Taymas Mirza Hamamı’nın küçük, ama binası ile içindeki havasının iyi olduğu kayıtlarda yer almıştır. Bahsedilen bir diğer hamam ise Şirin Bey Hamamı olup, onun da güzel ve rahatlatıcı bir ortamının olduğu eklenmiştir (Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllı; 2003: 414).

İncelediğimiz sicil kayıtlarında, hamam olarak sadece iki adet mekâna ulaşılabilmektedir. Evliya Çelebi ile sayı olarak bir uyumsuzluk olsa bile Şirin Bey Hamamı, bizim kayıtlarımızda da mevcuttur. Hamamların mimari tarzları ve üslupları ile ilgili sicillerde işlenmiş herhangi bir bilgi yoktur. Yalnız hamam suyunun paylaşımından kaynaklanan bir sorunun sicillere yansıdığı görülmektedir. Kayıtta, el-hac Murad mahallesinde bulunan Hacı Murad hamamı ile bahçe sahiplerinin su paylaşımının sıkıntılara neden olduğu mahkemeye kadar ulaşmıştır. Mahkeme ise, akan bu suda hamamın hakkı bulunmadığına karar vererek problemi bahçe sahipleri lehine çözmüştür (K.Ş.S., 33-1-1.). Sicillerde yer alan hamamlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 7. Sicillerde Adı Geçen Hamam İsimleri

Sıra No	Hamam İsimleri
1	Şirin Beğ Hamamı (K.Ş.S., 25-111b-1123.)
2	Hacı Murad Hamamı (K.Ş.S., 25-82b-871.)

Sonuç

Karasu kazasına ait 1683–1744 tarihleri arasında kaydedilmiş dört adet Şer’iyye Sicili’nde yer alan ticari mekanlar ile vakıf tarzı ile inşa edilmiş olan yapı örnekleri tespit edilmiştir. Mamafih 61 yıllık bir zamanı kapsayan sicil kayıtlarında yer almış olan; çarşı, pazar, arasta, han, bedesten, değirmen, cami, mescit, medrese, mektep ve hamam gibi yapıların, ne tür hizmetler ürettikleri ile beraber isimleri gün yüzüne çıkarılmıştır. Gerek verilerin bilgiye dönüştürülmesinde kullandığımız değerlendirmeler, gerekse de tablolar şeklindeki düzenlemelerimiz sayesinde konunun daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir.

Öte yandan günümüz Karasubazar şehrinde, isimleriyle ifade ettiğimiz yapıların olmaması ve devamında bilinmemesi büyük bir problem olarak karşımıza çıkmıştır. Hulasa bu problemin, çalışmamız sayesinde en azından bir dönemi itibariyle çözülmüş olmasını ümit ediyoruz. Ayrıca Kırım Tatarları’nın medeniyet adına yaptıkları eserler ile medeniyet dünyasına olan katkıları gün yüzüne çıkarılmış oldu. Temennimiz tahrip olan uygarlık adına her türlü eserin, tam anlamıyla ortaya konması için yapılacak çalışmalara bir nebze katkı sağlamaktır.

Kaynakça

1. Siciller

Karasu Ser'iyeye Sicili, 25 numaralı defter.

Karasu Şer'iyeye Sicili, 33 numaralı defter.

Karasu Şer'iyeye Sicili, 47 numaralı defter.

Karasu Şer'iyeye Sicili, 65 numaralı defter.

2. Kitap ve Makaleler

Agat, N. (Mayıs-Haziran 1970). Kırım Şehirleri Karasubazar, *Emel*, Yıl:10, Sayı:58, İstanbul.

Dlujevskaya, G. V.- Kırımlı, H. Vasilyev, D. D., (Aralık 2006). Eski Fotoğraflarda Bir Zamanlar Kırım. Ankara: T.T.K. Yay.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, (Nisan 2003). Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini. 7. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Faroqhi, S. (1994). Osmanlı'da Kentler ve Kentliler. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Fisher, A. (1978). The Crimean Tatars. California: Hoover Institution Press.

Halim Giray. (1327). Gülbün-i Hanân. İstanbul.

Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: MEB Yayınları.

Ülgen, A. S. (1997). Hamam. İslam Ansiklopedisi. c. 5/1. Eskişehir: T.C. Diyanet İşleri Baş. Yay.

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı İle XX. Yüzyılın Başlarında Giresun Kazasında Eğitim

Oktay KARAMAN*

Özet

İnsanlığın gelişmesindeki en önemli araçlardan birisi eğitimidir. Eğitim sayesinde insanoğlu medeniyetteki gelişmeyi yakalamıştır. Her devlet tarih boyunca bu durumun bilincinde olarak hareket etmiştir. Osmanlı Devleti de yüzyıllar boyunca eğitimin en önemli kurumları olarak medreseleri görmüştür. Medreseler, devletin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde büyük güç haline gelmiş, Tanzimat'tan sonra güçlerini yitirmişlerdir. Osmanlı'nın bir şehri olan Giresun da XIX. Yüzyılın ikinci yarısıyla XX. Yüzyılın başlarında eğitim öğretim alanında Osmanlı'ya paralel olarak gelişme göstermiştir. Bu yazıda, adı geçen dönemde, Giresun şehrindeki eğitim öğretim konusu üzerinde durulacaktır. İncelenen dönemde, Giresun şehir merkezinde 4, köyleriyle birlikte toplam 15 tane medrese bulunmaktadır. İlköğretim kurumları olarak nitelenen sübyan mektepleri Giresun'da 42 tanedir. Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin batılılaşma süreci başlamış ve bu durum eğitim kurumlarını da etkilemiştir. Giresun'da ortaöğretim kurumları olarak nitelendirilen rüştiye ve idadi mektepleri ile birlikte öğretmen okulu olan darülmüallimin mektebi incelenen dönemde kurulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Giresun, Eğitim, Medrese, Sübyan Mektebi, Rüştiye

Education in the District of Giresun in the Second Half of the 19th Century and at the Beginning of the 20th Century

Abstract

One of the most important means for the development of humanity is education. Due to education human beings have captured the developments in civilization. Each state has acted recognising this situation throughout history. Ottoman Empire regarded madrasah as the most important institutions of education for centuries. Madrasah became a great power in the period of establishment and rise of the state, began to lose power after Tanzimat. In Giresun, as a Ottoman city, there were 15 madrasahes, 4 of which were in the city, including its villages during the analysed period. In Giresun there were 42 Neighbourhood schools, which were characterised as primary educational institutions. After the declaration of the Tanzimat Westernization process began in the Ottoman Empire, and this situation affected educational institutions. In Giresun, Ottoman junior high school, Ottoman